

**Má intelektuální cesta:
Život zasvěcený hledání smyslu lidského bytí**

Predrag Čičovački

The defining event of my childhood was the Apollo 11 spacecraft's landing on the Moon. Let's ignore the fact that, with binoculars borrowed from a neighbor, I tried unsuccessfully that night from the top of our cherry tree to see Neil Armstrong and Edwin Aldrin scratching the dusty surface of the Earth's satellite. More important was that, more subconsciously than consciously, that event strengthened in me an interest in the supreme achievements of the human race. I became interested in the Egyptian pyramids and the Great Wall of China, but also in hypnosis and religion. My curiosity knew no bounds, just like my desire to understand as much and as deeply as possible, even what it was clear to me so early on that was ultimately unfathomable.

That element of curiosity subsided a bit in high school, because suddenly two more important "topics" entered my life: girls and chess. But however influential they were, and although they occasionally imposed themselves as what dominated my young life, still on some internal scale of values, of which I was almost always aware, girls and chess took a secondary place.

When it came time to decide on studies, two paths were open. One led in the direction of natural sciences, especially physics and mathematics, and the other towards humanities. The urge towards the latter was much stronger, and the question was whether to study literature, psychology, or philosophy. Although I have always loved and deeply experienced literature, it was not a safe choice, because I did not want to just read and study it, but to create and write it, and there were no sure indications that I had enough talent for that. I dropped out of psychology, because I was primarily interested in psychoanalysis, especially Jung, and that was not given primary importance in regular studies in Belgrade.

What remained, then, was philosophy, and it fitted in well with my interests in the supreme achievements of the human race. I perceived it more as a synthesis of spiritual and mental achievements than as a separate theoretical discipline, clearly defined by its methodology and terminology. At the faculty itself, it wasn't quite as I expected, because first of all it was necessary to acquire (and demonstrate on the exams) knowledge of the history of philosophy. Despite my displeasure, it was the right approach, because, unlike, say, the natural sciences, philosophy cannot be understood without its history. The bigger problem for me was that in the philosophy department, two conceptions collided – Marxist-humanist philosophy and analytical philosophy, neither of which really matched my inclinations and aspirations.

The atmosphere in the department was, however, very good. There were several extremely talented students, and the dedication and commitment of many professors was at a really high level. Many seminars were continued after the end of the official time in nearby cafes, especially if they were led by younger professors who had no family obligations. The professors stimulated us to learn classical and modern foreign languages, as well as to

regularly attend public forums and book presentations, which were organized almost daily in Belgrade in the early 1980s. When you add to that the trips to the theater, concerts, and exhibitions, those five years of regular studies (1979-1984) were the years of my most intensive and broad education.

Three insights have become most deeply embedded in me as a result of those years. First, the craft must be well-mastered before one can create and expect top results in any activity. And philosophy, at least as a school discipline, is a "craft", and it had to be thoroughly studied, so I easily decided to continue my studies, up to the title of Doctor of Science. Second, Kant's philosophy – especially his "Critique of the Pure Reason" – simply forced itself on me during my studies as a central philosophical text that requires, and to which I would like to devote, years of further and systematic studies. Thirdly, philosophical questions about man and humanity have always found the deepest resonance in me. Already in the first year of my studies, in the Introduction to Philosophy course, I chose "Being a man" as the topic for my seminar paper, by which I meant being a human being who lives meaningfully and with full human dignity. I hoped that further studies in philosophy, as well as new life experiences, would deepen my understanding of that topic, which was becoming more and more firmly established in me as the final and most important topic of all philosophical thought and experience.

I continued my postgraduate studies in America, at the University of Rochester, in the state of New York. There, in addition to other professors, I had the opportunity to learn from one of the world's best experts on Kant, Lewis White Beck. The five years spent in Rochester were again years of learning, as well as regular studies, but this time it was much more in depth than in breadth. One of the most difficult philosophical readings, "Critique of the Pure Reason", has become my daily companion and my preoccupation. In addition to constant dedication to this work, my postgraduate studies also required a detailed study of the philosophers who influenced Kant, the study of his entire oeuvre, as well as the influence that Kant's work had on future generations of philosophers. In addition to growing deeply into Kant's philosophy, those five years were also a time of adaptation to a completely different culture than the one I came from. Since the university I studied at was truly international – with students from eighty-two countries – these were also years of learning not only about America but also about world cultures and traditions.

I defended my doctoral dissertation on Kant's "Critique" in 1991, on Kant's birthday (April 22). As an expert in Kant and modern philosophy, I got a teaching job at a small private Catholic and Jesuit college called "Holy Cross", near Boston. I worked there until 2023, when I retired and soon after acquired the status of professor emeritus.

But let's go back to the beginning of my teaching career. Instead of the intended ambition to become one of the world's experts on Kant, the course of life and the dynamics of the faculty where I taught took me in a completely different direction. When I started my teaching career in the fall of 1991, the homeland I came from, Yugoslavia, found itself in a phase of sudden disintegration. And that, unlike, say, Czechoslovakia, disintegrated in a way that included a lot of evil and violence, pain and disappointment. The significance of Kant's "autonomies of the pure mind" paled in those years in comparison to the "antinomies of soul and heart" caused by the destruction of the fatherland. It was necessary

to grapple not only with the highest that the human race is capable of, but also with the lowest. We had to face the nature of evil and the seemingly ever-present drive for destruction and violence in us.

As America faced similar dilemmas after the terrorist attack in 2001, the topics of my research, as well as the subjects I began to teach at the university, completely changed. By the way, I should mention that in American colleges, unlike their universities, there is much more flexibility and variety in what the professors teach. I took advantage of that, so I turned to three big topics: 1. the nature of evil; 2. studying nonviolence as an alternative to violence and war; and 3. the study of alternatives to the mainstream of Western civilization. Now, numerous new opportunities suddenly opened up before me, so that, in addition to my regular teaching duties, I also became the director of the Center for War and Peace Studies at my faculty. I also became interested in Russian literature as a source of an alternative vision of culture and humanity, and started going to Russia. I also began to turn to Eastern civilizations and travel and stay in India and China more often. Those new-oriented and extremely intensive activities began at the end of the nineties of the twentieth century and lasted for more than two decades, until the full development of the global covid-19 epidemic. It found me in the first half of my sixties.

Since the epidemic has significantly slowed down travel and thinned out social contacts, it has allowed me to start summarizing the experiences and insights I have gained throughout my life, and especially during my three decades as a "professor". I never doubted that Kant was a philosopher of extraordinary importance, but I came to believe that he – along with most European and (later) American philosophers and intellectuals – approached the problems essential to human life from a perspective that was too narrow, just as in part he missed those problems entirely. Summarizing the results of my many decades of intellectual and spiritual searches and research, I have come to the conclusion that the entire perspective with which we approach essential problems in the last few centuries requires a significant reorientation.

It is a project that I set myself as a task for the next fifteen years of my intellectual work, as my main occupation in retirement. The tentative name I have given to this redirection is "metaphysical anthropology." It is "anthropology" because questions about the meaning and significance of human life must be central to our scientific, philosophical, and other inquiries. It is "metaphysical" because those anthropological questions cannot be satisfactorily answered with completely factual, empirical, and scientifically provable material. Such material is necessary, but it also needs a foundation that is deeper than anything empirical, just like a superstructure that deals with that ideal – even the unattainable ideal – that always motivates and inspires us to strive for better.

I divided that project, which is preoccupying me now, into four parts. The first deals with "personality" and starts from the fact that not every human being is a personality, but that personality is something that can be achieved through patient and long-term work on oneself and aspirations towards the best. The second part of the project deals with "interactions" – the relationship, especially towards other people, which can be based on affinity and care, but also on the effort to take advantage of others, often even hurt them. The third part will examine "values" understood as ideal essences to which we should

strive with ever-new energy and strength. The last part will be both the most difficult and the most profound, because it deals with "transcendence" – understood as what makes the ground under our feet and is based on what is sacred to us and which must never be compromised.

The goal of doing philosophy is not to consider abstract problems and intellectual puzzles. Such problems and puzzles are only means, only obstacles in the way. And that path should lead to building our own personality and striving to become good human beings – as much as possible. Such an effort must be both individual and collective. It should shed light not only on whether, apart from the Moon, we can reach any other space body, but also on what the actual ranges are and what the truly supreme achievements of the human race are.

Autobiografický esej – Predrag Čičovački

(Bělehrad, 8. června 1960)

Určující událostí mého dětství bylo přistání kosmické lodi Apollo 11 na Měsíci. Pomiňme skutečnost, že jsem se té noci s dalekohledem vypůjčeným od souseda neúspěšně snažil z vrcholu naší třešně spatřit Neila Armstronga a Edwina Aldrina, jak se pohybují po prašném povrchu zemského satelitu. Důležitější bylo, že tato událost ve mně – spíše podvědomě než vědomě – posílila zájem o největší úspěchy a milníky lidstva. Začal jsem se zajímat o egyptské pyramidy a Velkou čínskou zeď, ale také o hypnózu a náboženství. Má zvědavost neznala hranic, stejně jako má touha pochopit co nejvíce a co nejhlouběji, dokonce i to, o čem mi už tehdy bylo jasné, že je v konečném důsledku nepochopitelné.

Tento prvek zvědavosti během střední školy poněkud ustoupil, protože do mého života náhle vstoupila dvě důležitější témata: dívky a šachy. Ale jakkoli byly významné a přestože se občas staly tím, co ovládalo můj mladý život, na jakési vnitřní stupnici hodnot, které jsem si byl téměř vždy vědom, zaujímaly dívky i šachy druhé místo.

Když přišel čas rozhodnout se pro studium, otevřely se přede mnou dvě cesty. Jedna vedla směrem k přírodním vědám, zejména fyzice a matematice, druhá k humanitním oborům. Přitažlivost těch druhých byla mnohem silnější a otázkou bylo, zda studovat literaturu, psychologii nebo filozofii. Přestože jsem literaturu vždy miloval a hluboce ji prožíval, nebyla to nejlepší volba, protože jsem literaturu nechtěl pouze číst a studovat, ale také tvořit a psát, avšak neexistovaly žádné spolehlivé známky toho, že bych k tomu měl dostatečný talent. Psychologii jsem zavrhl, protože mě zajímala především psychoanalýza, zejména Jung, a té nebyla v běžném studijním programu v Bělehradě věnována hlavní pozornost.

Zůstala tedy filozofie a ta dobře zapadala do mého zájmu o výjimečné úspěchy a lidského rodu. Vnímal jsem ji spíše jako syntézu duchovních a intelektuálních výdobytků než jako samostatnou teoretickou disciplínu jasně vymezenou svou metodologií a terminologií. Na fakultě to však nebylo úplně takové, jak jsem očekával, protože bylo především nutné osvojit si (a prokázat u zkoušek) znalost dějin filozofie. Navzdory své nelibosti jsem pochopil, že to byl správný přístup, protože na rozdíl například od přírodních věd nelze filozofii pochopit bez znalosti jejích dějin. Větším problémem pro mě bylo, že se na katedře filozofie střetávaly dvě koncepce – marxisticko-humanistická filozofie a analytická filozofie – z nichž ani jedna ve skutečnosti neodpovídala mým sklonům a aspiracím.

Atmosféra na katedře však byla velmi dobrá. Bylo tam několik mimořádně talentovaných studentů a nasazení i oddanost mnoha profesorů byly na opravdu vysoké úrovni. Mnoho seminářů pokračovalo po skončení oficiální výuky v blízkých kavárnách, zvláště když je vedli mladší profesori, kteří ještě neměli rodinné povinnosti. Profesori nás podněcovali ke studiu klasických i moderních cizích jazyků a také k pravidelné účasti na veřejných diskusích a prezentacích knih, které se na počátku osmdesátých let v Bělehradě konaly téměř každý den. Když k tomu připočtu návštěvy divadla, koncertů a výstav, bylo těchto pět let řádného studia (1979–1984) obdobím mého nejintenzivnějšího a nejširšího vzdělávání.

Tři poznatky se ve mně v důsledku těchto let zakořenily nejhluběji. Zaprvé, aby člověk mohl tvořit a cílit na špičkové výsledky v jakékoli činnosti, musí dokonale ovládnout řemeslo. A filozofie, alespoň jako studijní obor, je „řemeslo“, které bylo třeba důkladně zvládnout. Proto jsem se bez váhání rozhodl pokračovat ve studiu až k získání titulu doktora věd. Zadruhé, Kantova filozofie – zejména jeho Kritika čistého rozumu – se mi během studia přímo vnutila jako ústřední filozofický text, kterému jsem následně věnoval dlouhá léta dalšího systematického studia. Zatřetí, filozofické otázky týkající se člověka a lidstva ve mně vždy nacházely nejhlubší odezvu. Už v prvním ročníku studia jsem si v rámci kurzu Úvod do filozofie zvolil jako téma seminární práce „Být člověkem“, čímž jsem měl na mysli být lidskou bytostí, která žije smysluplně a s plnou lidskou důstojností. Doufal jsem, že další studium filozofie i nové životní zkušenosti prohloubí mé porozumění tomuto tématu, které se ve mně stále pevněji ustalovalo jako konečné a nejdůležitější téma veškerého filozofického myšlení a zkušenosti.

V postgraduálním studiu jsem pokračoval ve Spojených státech na Rochesterské univerzitě ve státě New York. Tam jsem měl kromě jiných profesorů příležitost studovat u jednoho z předních světových odborníků na Kanta, Lewise Whitea Becka. Pět let strávených v Rochesteru bylo opět obdobím učení i řádného studia, tentokrát však mnohem více do hloubky než do šířky. Jedno z nejobtížnějších filozofických děl, Kritika čistého rozumu, se stalo mým každodenním společníkem i hlavním předmětem mého zájmu. Vedle soustavného studia tohoto díla vyžadovalo postgraduální studium také podrobné poznání filozofů, kteří Kanta ovlivnili, studium celého jeho díla i zkoumání vlivu,

který Kantova filozofie měla na další generace myslitelů. Vedle hlubokého pronikání do Kantovy filozofie bylo těchto pět let také obdobím přizpůsobování se zcela odlišné kultuře, než ze které jsem pocházel. Protože univerzita, na níž jsem studoval, byla skutečně mezinárodní – studovali na ní studenti z dvaosmdesáti zemí –, byla to zároveň léta poznávání nejen Ameriky, ale i kultur a tradic celého světa.

Svou disertační práci o Kantově Kritice čistého rozumu jsem obhájil v roce 1991, na Kantovy narozeniny (22. dubna). Jako odborník na Kanta a novověkou filozofii jsem získal místo vyučujícího na malé soukromé katolické jezuitské vysoké škole Holy Cross nedaleko Bostonu. Působil jsem tam až do roku 2023, kdy jsem odešel do důchodu a krátce nato získal titul emeritního profesora.

Vraťme se však na začátek mé pedagogické dráhy. Namísto původního záměru stát se jedním z předních světových odborníků na Kanta mě životní okolnosti a vývoj na fakultě, kde jsem působil, zavedly zcela jiným směrem. Když jsem na podzim roku 1991 začínal učit, moje vlast, Jugoslávie, se ocitla ve fázi náhlého rozpadu. A tento rozpad se na rozdíl například od Československa odehrával způsobem, který přinesl mnoho zla a násilí, bolesti i zklamání. Význam Kantových „autonomií čistého rozumu“ v těchto letech ustoupil do pozadí tváří v tvář „antinomií duše a srdce“, které vyvolalo ničení vlasti. Bylo nutné vyrovnat se nejen s tím nejvyšším, čeho je lidstvo schopno, ale také s tím nejnižším. Museli jsme se postavit tváří v tvář povaze zla a zdánlivě neustále přítomnému sklonu k ničení a násilí, který v sobě neseme.

Když se po teroristických útocích v roce 2001 Spojené státy ocitly před podobnými dilematy, témata mého výzkumu i předměty, které jsem začal na vysoké škole vyučovat, se zcela změnily. Mimochodem je třeba zmínit, že na amerických colleges je na rozdíl od univerzit mnohem větší pružnost a rozmanitost v tom, co jednotliví vyučující přednášejí. Této možnosti jsem využil a zaměřil jsem se na tři velká témata: 1. povahu zla; 2. studium nenásilí jako alternativy k násilí a válce; a 3. zkoumání alternativ k hlavnímu proudu západní civilizace. Přede mnou se náhle otevřelo mnoho nových příležitostí, takže jsem se vedle běžných pedagogických povinností stal také ředitelem Centra pro studium války a míru na své fakultě. Začal jsem se rovněž zajímat o ruskou literaturu jako zdroj alternativní vize kultury a lidství a začal jsem jezdit do Ruska. Zároveň jsem svou pozornost obrátil k východním civilizacím a stále častěji cestoval a pobýval v Indii a Číně. Tyto nově zaměřené a mimořádně intenzivní aktivity začaly na konci devadesátých let dvacátého století a trvaly více než dvě desetiletí, až do plného propuknutí pandemie covidu-19. Ta mě zastihla v první polovině mé šesté dekády života.

Protože pandemie výrazně zpomalila cestování a omezila společenské kontakty, umožnila mi začít shrnovat zkušenosti a poznatky, které jsem během života získal, zejména pak během svých tří desetiletí profesorského působení. Nikdy jsem nepochyboval o tom, že Kant byl filozof mimořádného významu, ale dospěl jsem k

přesvědčení, že on – stejně jako většina evropských a později amerických filozofů a intelektuálů – přistupoval k problémům podstatným pro lidský život z příliš úzké perspektivy a některé z těchto problémů částečně zcela přehlížel. Když shrnu výsledky svého mnohaletého intelektuálního a duchovního hledání a bádání, docházím k závěru, že celá perspektiva, z níž v posledních několika staletích přistupujeme k podstatným otázkám, vyžaduje zásadní přesměrování.

Je to projekt, který jsem si stanovil jako úkol na příštích patnáct let své intelektuální práce, jako hlavní náplň svého života v důchodu. Pracovně jsem toto nové zaměření nazval „metafyzická antropologie“. Je to antropologie, protože otázky po smyslu a významu lidského života musí stát v centru našeho vědeckého, filozofického i jiného zkoumání. A je to antropologie metafyzická, protože na tyto otázky nelze uspokojivě odpovědět pouze na základě čistě faktických, empirických a vědecky prokazatelných poznatků. Takové poznatky jsou nezbytné, ale potřebují také základ hlubší než cokoli empirického, stejně jako nadstavbu, která se zabývá ideálem – dokonce i nedosažitelným ideálem –, jenž nás vždy motivuje a inspiruje usilovat o něco lepšího.

Tento projekt, kterým se nyní zabývám, jsem rozdělil do čtyř částí. První se věnuje osobnosti a vychází z předpokladu, že ne každý člověk je osobností, ale že osobností se lze stát trpělivou a dlouhodobou prací na sobě a úsilím směřujícím k tomu nejlepšímu. Druhá část projektu se zabývá interakcemi – vztahy, zejména k druhým lidem, které mohou být založeny na blízkosti a péči, ale také na snaze druhé využívat a často jim dokonce ubližovat. Třetí část bude zkoumat hodnoty chápané jako ideální podstaty, k nimž bychom měli znovu a znovu směřovat s novou energií a silou. Poslední část bude zároveň nejobtížnější i nejhlubší, protože se zabývá transcendencí – chápanou jako tím, co tvoří půdu pod našima nohama a co je založeno na tom, co je pro nás posvátné a co nikdy nesmí být předmětem kompromisu.

Cílem filozofie není zabývat se abstraktními problémy a intelektuálními hádankami. Takové problémy a hádanky jsou pouze prostředkem, pouze překážkami na cestě. A tato cesta by měla vést k budování vlastní osobnosti a ke snaze stát se – pokud možno – dobrými lidskými bytostmi. Takové úsilí musí být jak individuální, tak kolektivní. Mělo by objasnit nejen to, zda se kromě Měsíce dokážeme dostat i k jinému vesmírnému tělesu, ale také to, jaké jsou skutečné možnosti a co jsou skutečně nejvyšší úspěchy lidského rodu.